

\Цибра Микола Федорович – доктор філософських наук, професор кафедри філософії та соціології Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

УДК 159.923.2

ДЕКОТРИ ФІЛОСОФСЬКІ ПИТАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ

Аналізуються соціально-філософські проблеми індивідуальної свідомості як системи, що має багатошарову та багатоаспектну структуру з горизонтальними та вертикальними елементами взаємозв'язків. Розглядаються основні форми взаємодії.

Ключові слова: *свідоме, підсвідоме, позасвідоме, надсвідоме.*

НЕКОТОРЫЕ ФИЛОСОФСКИЕ ВОПРОСЫ ИНДИВИДУАЛЬНОГО СОЗНАНИЯ

Анализируются социально-философские проблемы индивидуального сознания, которое имеет многослойную и многоаспектную структуру с горизонтальными и вертикальными взаимосвязями. Рассматриваются основные формы их взаимодействия.

Ключевые слова: *сознательное, подсознательное, бессознательное, сверхсознательное.*

SOME METHODOLOGICAL QUESTIONS OF INDIVIDUAL CONSCIOUSNESS

The socially-philosophical problems of individual consciousness that has a multi-layered and multidimensional structure with horizontal and vertical elements are analysed. The basic forms of their co-operation are shown.

Keywords: *conscious, subconscious, superconscious.*

Проблема свідомості у всі часи викликала інтерес у філософів, позаяк вона розглядає одну з найбільш значущих та специфічних сторін людської життєдіяльності. В історії філософії існують різні, інколи діаметрально протилежні точки зору, що пояснюють сутність свідомості, її походження та роль в суспільстві. У сучасній вітчизняній філософській думці переважаючим є розуміння свідомості як ідеальної форми діяльності, що направлена на віддзеркалення та перетворення дійсності. Виникнення свідомості – результат тривалого соціального розвитку, пов'язаного з формуванням високоорганізованої матерії – мозку, який функціонально здійснює вищу форму відображення дійсності і одночасно є органом формування людської думки. Складність визначення свідомості у тому, що людина не в змозі охопити цілісний об'єм розумової діяльності. Суб'єкт не сприймає безпосередньо фізіологічні елементи свідомості і створюється враження, що він має справу з процесом повністю вільним від будь-якої матеріальної основи.

Думка завжди супроводжує людську діяльність, спрямовану на об'єкти матеріальної чи духовної природи, вона вплетена в різні прояви життєдіяльності суб'єкта і тому визначення меж свідомості пов'язане з певною складністю. Аналіз уяв про духовне життя людини при всій її різноманітності, виявляє і щось загальне, що може бути початком узгодження різних поглядів на свідомість від містичних, езотеричних, релігійних та природничих. Це загальне міститься у тому, що свідомість визнається опосередкованою ланкою між тотальним, в якій би формі це не виступало (Бог, Ідея, Суспільство і т. ін.), та індивідуальним. Окрема людська свідомість завжди володіє властивістю відбивати тотальне, порівнювати себе з ним. Принцип відображення обов'язково присутній у різних тлумаченнях свідомості, як її головна суттєва властивість. Універсальність свідомості визначає увагу до неї з боку різних наук: філософії, соціології, психології, юриспруденції, інформатики, педагогіки

тощо.

Актуальність філософського аналізу проблеми свідомості, обумовлена насамперед тим, що філософія свідомості постає як методологічна засада вирішення базових, центральних теоретичних та практичних питань всіх гуманітарних наук. Разом з тим, широка палітра свідомості робить її предметом різних міждисциплінарних та приватно-наукових досліджень.

Свідомість людини це феномен, який має складну багатомірну, ієрархічну структуру, лише частина якої контролюється і усвідомлюється людиною. Системний аналіз свідомості виділяє наступні основні уяви про неї:

- а) властивість високоорганізованої матерії;
- б) функція головного мозку людини;
- в) ідеальне, як суб'єктивний образ об'єктивного світу.

Свідомість, як *властивість* високоорганізованої матерії можна штучно розділити за означеними принципами:

- власне *біологічну* складову людини, яка забезпечує біологічні процеси – процеси гомеостазису, адаптації, явища онтогенезу та філогенезу. Проявляється це в дії генетично закріплених механізмів системи клітинного регулювання активності, розшифровці генетичного коду, у проявах вроджених рефлексів (смоктальний, хватальний тощо). Піддається дії біомутацій;
- *філогенетичну*, сучасну, що сформувалася у процесі антропо- та соціогенезу, соціальну складову, яка забезпечує свідомість «усвідомленим буттям» та відношенням «Я» до «не-Я». Формується в онтогенезі у процесі спілкування. Проявляється у всіх видах діяльності.

Як функція, мозок людини обслуговує свідоме - сукупність психічних процесів, що приймають активну участь в осмисленні об'єктивного світу та свого власного буття, визначають та регулюють розумову діяльність. Це те суб'єктивне, т.т. внутрішнє, яке безпосередньо нами сприймається як стан, що супроводжує множину наших психічних процесів.

Досвід наукового пізнання інсценує, що складне явище, як правило, не виникає з нічого, а розвивається у процесі еволюції з більш простих форм. Це у повній мірі відноситься і до суб'єктивних переживань, що проходять шлях від елементарних проявів, таких як відчуття та емоції, до свідомості вищого порядку, яка пов'язана з абстрактним мисленням та мовою. При цьому деякі базові принципи організації нервових процесів, що проявляються на ранніх етапах еволюції психіки, поступово набувають більш складних форм для забезпечення вищих проявів. Більш складні психічні феномени, в першу чергу пов'язані з мовою, їх відносять до свідомості вищого порядку. На думку П. В. Симонова, нові симптоми виникли в результаті спілкування між людьми. Він зробив теоретичні висновки, що мова виникла на підставі необхідності передачі складної інформації, що спочатку існувала на рівні обміну жестами. Коли кінцівки більш раціонально довелось використовувати, займати знаряддями праці, рухи поєдналися з голосовими сигналами і поступово перетворилися в головний засіб спілкування.

Останні роки минулого століття, що наіменовані «десятиріччям мозку», відмічені швидким накопиченням знань про принципи коркової та підкоркової організації психічних функцій. За допомогою комп'ютерного томографа, «схем поведінки живого мозку», було встановлено, що певні зони відповідають за окремі когнітивні, мислительські операції. Вищі психічні функції формуються як наслідок поєднання спеціалізованих ділянок, за рахунок коркових зв'язків, зрозуміло, що це парафія медицини, втім, відмітимо, що психічна функція зароджується на підставі синтезу трьох видів інформації: *перший*, складається, будується, з зовнішнього середовища (сенсорні контакти), що фіксуються у пам'яті, бо надходять від центрів мотивації. *Другий*, зв'язує теперешнє і минуле, вмикаючи особистий досвід суб'єкта, що забезпечує континуум свідомості. *Третій* потік інформації - зв'язує реальну ситуацію з задоволенням певної потреби, що надає свідомості так званий «життєвий сенс». Значний внесок у розуміння значення емоцій у діяльності свідомості вніс П. В. Симонов, який

першим запропонував формулу, відповідно до якої сила емоцій E - пропорційна потребі P , помноженій на різницю між інформацією, яка є у індивіда, і тією, що необхідна йому для задоволення цієї потреби. (Основні праці вченого по експериментальній нейрофізіології емоцій, проблемам вищої нервової діяльності).

$E = P$ (Инф. Наявн. – Инф. Необх.)

З означеної формули розуміємо, що емоція, як елемент первинної свідомості, формується взаємодією трьох, раніше означених, інформаційних потоків. Важливою властивістю індивідуальної свідомості є здібність утримувати у голові послідовність подій, що відбулися, а також здатність довільно діставати їх з глибин пам'яті. Французький філософ Анрі Бергсон (1859 - 1944) називав таку властивість «пам'ятю душі», на відміну від «пам'яті тіла», що відповідає за моторні та інші навички. Сучасна термінологія називає їх, відповідно, декларативною та процедурною пам'ятю. Декларативну пам'ять, або «пам'ять душі» можна порівнювати з книжкою, яку вже прочитали і яку можна перелистувати, зупиняючись на потрібній сторінці.

Свідомість тісно пов'язана з уважністю, з так званою «установкою»: усвідомлюється тільки те, на чому концентрується увага. Дослідження показують, що пам'ять відіграє важливу роль у механізмах вибіркового сприйняття мовних сигналів, коли людина повинна реагувати лише на певні слова, виділяючи їх з маси інших звуків. Така ситуація виникає, наприклад, коли студент слухає лекцію при включеному програвачеві. На питання, чи зможе він повторити почуте в лекції – відповідь у більшості випадків – позитивна. Справа у тому, що слово має певну значимість, несе смислове навантаження, тому і швидше запам'ятовується. Судячи з цього, вибірковість уваги забезпечується за рахунок того, що непотрібна інформація, спочатку сприймається, потім блокується. Переваги такої організації вербальної уваги у тому, що людина може відреагувати на раптовий сигнал, якщо виникне певна ситуація.

В ординарних умовах зайва інформація просто не зберігається на поверхні свідомості, подібно файлу, який не використовується довго, і комп'ютер, ввічливо пропонуючи стиснути матеріал, ховає його у глибини власного архіву. Співставлення нової інформації з минулими емоційними переживаннями, формує зміст свідомості з постійним корегуванням особитого досвіду і того, що можна назвати «почуттям внутрішнього «Я». В основі свідомості лежить ідея оновлення, яка надає життю привілейований сенс та визначає постійне прагнення людини до новизни, до насичення власної індивідуальності. Насамперед свідомість виникає на основі синтезу трьох видів інформації: тієї, що приходить з зовнішнього середовища (сенсорної), тієї, що достається з пам'яті та приходить з центрів мотивації. *Перша* - визначає зв'язок свідомості з зовнішнім світом. *Друга* -- зв'язує теперішнє та минуле, вмикаючи особистий досвід суб'єкта, забезпечуючи континуум свідомості. *Третя* складова зв'язує реальну ситуацію з задоволенням певної потреби, що надає свідомості життєвий смисл бо лежить в основі розуміння.

Розуміння виникає, безумовно, в результаті того, що нова інформація, яка весь час поступає в мозок, порівнюється з накопиченим досвідом, з тим, що зберігається у пам'яті у наслідок досвіду, навчання. У цьому інформаційному синтезі відчутно важлива роль мотиваційної складової. Завдяки цьому, зовнішній стимул співвідноситься з минулими діями суб'єкта та задоволенням певних потреб. Розуміння, таким чином, має глибокий життєвий смисл. Воно притаманне не тільки людині, але і тваринам. Тварина навчається відтворювати певні дії, щоб задовольнити ту чи іншу потребу, тобто починає усвідомлювати зв'язок зовнішніх подій, своєї поведінки для досягнення бажаного наслідку. На такому підході базується дресура: щоб навчити собаку виконувати певні команди, кінолог використовує підкріплення у вигляді їжі чи покарання. В цілому, все це відноситься і до людини, наша «дресура» починається з раннього дитинства. Так, набуваючи життєвого досвіду, дитина починає розуміти, «що таке гарно і що таке погано». Гарний учень отримує високі оцінки, гарний робітник має більш високу заробітну платню, а недбалого робітника штрафують;

герой має нагороду, а злодія саджають до тюрми, бо не слід порушувати закон. Практично, вся поведінка базується на означених принципах.

Такі психічні функції, як пам'ять, почуття, емоції, увага, воля, розуміння мають безпосереднє відношення до свідомості і в той же час вони складають основу підсвідомого. Отже, свідомість людини – процес психічного відображення об'єктивної реальності, що знаходиться у постійному стані розвитку суб'єктивних моделей сприйняття оточуючої дійсності.

Свідомість людини не статична, вона змінюється, тому можна наполягати на нестационарному процесі психічного виховання. Означений процес надихає до створення моделей сприйняття оточуючої дійсності, які також не статичні, змінюються за ступенем розвитку людини, на тлі процесів у суспільстві, переосмислення нею попереднього досвіду, його узагальненням.

Моделі сприйняття оточуючої дійсності цілком суб'єктивні, унікальні для кожної особистості. Розкриваються вони через форму образів, відчуттів, звуків, і мовою можуть бути відтвореними вербально, але зі значними викривленнями, що обумовлюється обмеженістю можливостей мови адекватно характеризувати внутрішній світ людини. Підсвідоме – сукупність психічних процесів, що не являються центром смислової діяльності свідомості, проте, мають вплив на протікання усвідомлених дій.

Крім того, підсвідоме обов'язково вмикає усвідомлення самого факту існування, як живої матеріальної істоти. Пов'язані з цим інстинкти самозбереження, допомагають приймати заходи для підтримки життя та збереження виду. Тому, підсвідоме, фактично базове, формується через психічне повністю лише до 20-и років. Людина задовольняє природні потреби організму, залишаючись вищою істотою, проте, за якостями складу, користується і тваринними інстинктами. Індивідуальне підсвідоме базується на усвідомленні власного «Я». Це розуміння себе, як уособленого індивідуума, з шеругу *Homo sapiens*, що проживають в суспільстві собі подібних. Завдяки цій підсвідомості ми самовиховуємося та самоосвітчуємося, і просто вчимося чомусь у інших через спостереження, прослуховування, читання тощо.

Поведінка людини завжди, так чи інакше, поєднується з її уявами про себе («образ «Я») і з тим, якою вона є насправді. Вивчення властивостей самосвідомості, адекватності самооцінок, необхідно у зв'язку з формуванням життєвої позиції особистості. Питання самосвідомості людини складне. Кожна людина має множину образів свого «Я», що існують у різних ракурсах: як вона сприймає себе, як уявляє ідеальне свого «Я», яким це «Я» постає в очах інших і т.д.

Один з самих авторитетних дослідників феномену самосвідомості І. С. Кон, визначаючи її, говорить, що це сукупність психічних процесів, за допомогою яких індивід усвідомлює себе в якості суб'єкта діяльності, а уява про себе складається у певний «образ «Я». Образ «Я» динамічне утворення особистості. Не випадково вивчення його вимагає зусиль спеціалістів різних наук – філософії, психології, психіатрії, соціології, етнографії, історії і т. п. Одночасно, образ «Я» може переживатися як уява про себе в момент самого переживання, що позначається у психології як «реальне Я». Разом з тим, образ «Я» є і «ідеальне Я» суб'єкта, те, яким він повинен був стати, щоб відповідати соціальним нормам та очікуванням громади.

Відомий езотерик П. Д. Успенський вважав, що в особі може бути легіон інших «Я». На мою думку, образ «Я» може бути представленим як «Я – уява» - те, що особистість уявляє про себе і «Я – сутність» - те, що особистість робить і як вона робить. Безумовно, переважання в структурі особистості уяв про себе, які не підтверджуються вчинками не сприяють здійсненню бажаного, дезорганізують діяльність та самосвідомість людини.

Міра адекватності образу «Я» оцінюється при вивченні одного з важливіших його аспектів – самооцінки особистості, т. т. розуміння особистості самої себе, своїх можливостей, якостей, свого місця серед інших. Саме за допомогою самооцінки відбувається регуляція поведінки особистості, тут вдається запобігнути різних проявів девіантності.

Самооцінка тісно пов'язана з рівнем домагань особистості. Рівень домагань – це бажаний рівень самооцінки особистості (рівень образу «Я», який проявляється в мірі складності мети, що ставить перед собою індивід). У випадку успіху, шкала домагань автоматично підвищується, людина проявляє готовність вирішувати більш складні завдання, при поразці – відповідно спостерігається спад «трудового ентузіазму».

Дослідження показують, що рівень своїх домагань особистість встановлює десь між надважкими та дуже легкими завданнями та цілями так, щоб зберегти на належному рівні свою самооцінку. Формування рівня домагань визначається не тільки влучним прогнозуванням успіхів чи поразок, але й врахуванням минулих успіхів та негараздів. Прискіпливе вивчення домагань особистості не тільки з боку їх дієвості, але і за їх змістом, дозволяє краще зрозуміти мотивацію поведінки людини, структурні особливості функціонування підсвідомості.

Якщо з поняттям «підсвідоме» можна визначитися, залишаючи значну кількість питань для нових досліджень, то з поняттям «позасвідоме» зовсім кепські справи. В науковій літературі існує більше двох десятків різних визначень, які повідомляють нам про принципово різні явища. З наведеної тези витікає, що єдиного поняття «позасвідомого» не існує, що свідчить про не завершеність наукових дознань. Спробуємо пофілософствувати з приводу деяких визначень, розібратися у мірі їх правоти.

По-перше, «позасвідоме» – теоретичний конструкт, для позначення певних психічних процесів у відношенні до котрих відсутній суб'єктивний контроль. Позасвідомим виявляється все те, що не стає предметом особливих дій по їх усвідомленню. (*Психологічний словник*)

По-друге, «позасвідоме» або не усвідомлене – сукупність психічних процесів, по відношенню до яких відсутній суб'єктивний контроль. Позасвідомим вважається все те, що не стає для людини об'єктом усвідомлення. (*Вікіпедія*)

По-третьє, «позасвідоме», в психології, – вся сукупність змісту психічного життя, яка недосяжна безпосередньому усвідомленню. Це поняття не варто змішувати з відсутністю усвідомлення внаслідок небажання індивіда розібратися у собі. Крім того, позасвідоме відрізняється від підсвідомості, зміст якого може бути легко усвідомленим. Позасвідомі процеси неможливо виявити простим зусиллям волі, їх усвідомлення вимагає використання особливих прийомів, таких, як вільні асоціації, інтерпретація сновидінь, різні філософські і медичні (гіпноз) методики цілісного глибинного вивчення особистості.

Загальне в цих визначеннях - лише констатація психічних процесів, недосяжних суб'єктивному контролю. Правда, третє визначення, у певній мірі, ототожнює терміни «позасвідоме» і «підсвідоме», вважаючи це еквівалентним. До речі, таке ототожнення досить поширене в псевдонауковій і популярній літературі. Однак, перші два визначення та початок третього говорять, що, по-перше, є умовні психічні процеси; по-друге, на певний час над цими процесами відсутній суб'єктивний контроль. Це означає, що контроль може бути відсутнім. При наявності контролю позасвідоме стає усвідомленим.

Схожі трансформації достеменно викладені в науково-фантастичній літературі, наприклад, в романі І. Єфремова «Час бика», або в багатьох езотеричних виданнях, що полюбляють бавитись незрозумілим і недосяжним нашому, як стало науці відомим, досить нерозвиненому розумі, бо в минулі епохи цивілізації були здатні на речі значно досконаліші того, що демонструємо ми, славетні Homo sapiens. Нам доводять, що людина практично не змінюється, змінюються лише зовнішні умови її життя. Посил сумнівний. Хто керує зовнішніми умовами?? В іншому разі, наша «лепта» завелика!

Ще на початку 20-го століття, гуманіст, великий мислитель всіх часів і народів, Л. М. Толстой, говорив, що людство повільно розвивається по шаблям ідеї добра. Вся сучасна педагогіка базується на хибному посилі (у певному відношенні) до ідеї Джона Локка, що дитина – це чистий аркуш. Сучасна наука спостерігає за зачаттям від «зеро» і спромоглась зробити висновки, що «чистий аркуш» розмальовується від зачаття мільярдами можливостей! Плід виховується ще в утробі матері. У сучасній методології наукового

пізнання, діалектика розглядається як приватний випадок синергетики. Тут є приводи для наукових дуелянтів.

Для кращого розуміння, ще раз звернемося до проявів позасвідомого.

1. Поведінкові автоматичні процеси ще називають стереотипами. Вони настільки відпрацьовані, що людина їх навіть не помічає. Приклад стереотипу – радісний вигук, коли твоя команда забиває гол. Не варто плутати їх з соціальними стереотипами – загально прийнятою реакцією на будь-що (типу «доброї людини повинно бути багато» (і тому подібні перли).

2. Неусвідомлені процеси це, по-перше, спонукальні мотиви, що не усвідомлюються людиною, оскільки суперечать іншим мотивам чи соціальним нормам. Коли у спеку, ви проходите повз фонтан, ваше природне бажання - освіжитись, але ви цього не робите, тому що вас або оштрафують, або «не зрозуміють». Ключовий момент у тому, що ви не питаєте себе: «Чи це можна»? Питання-відповіді штовхаються на позасвідомому рівні.

3. Підпорогові сприйняття це умовні рефлексивні на не усвідомленні подразники. Приклад найближчий - собаки Павлова.

4. Надіндивідуальні процеси психіки - це натхнення, осяяння, інтуїція.

Головна відміна позасвідомого від свідомого у тому, що позасвідоме орієнтується на фізичні потреби, одержання задоволень, на психічний і фізичний комфорт. У адекватній особистості свідоме тримає позасвідоме у соціальних межах, не дозволяє йому брати контроль над діяльністю свідомого. Саме у вирішенні цієї суперечності закладена вся природа індивіда. Людей об'єднують загальні базові потреби – пити, їсти, спати, дихати ... головне – вижити. Свідоме, підсвідоме та позасвідоме спонукають нас до виживання та продовженню себе у часі, тобто залишити потомство, забезпечити нове життя. Ми свідомо уникаємо думок про смерть, все спрямовуємо на боротьбу за життя. Нас, також, турбує питання навіщо людям це життя надане? Відповіді позасвідоме приховує, можливо, вони і не у його компетенції, а як на мою думку, час ще не настав, сучасна людина – небезпечна істота, не всі знання їй можна довірити.

Ми, звичайно, не рівні один одному: бажання до отримання задоволень у всіх різні, кожен розуміє, сприймає задоволення по-своєму, як його задає власне «позасвідоме». Порізно ми сприймаємо світ. Якщо, наприклад, яскраві враження, різнобарвні малюнки та образи, що запам'ятовуються, впливають на підсвідоме, то вкрай вибірково, різнооб'ємно, на кожного індивіда. Можливості різні, в кожного з нас природа закладає щось окремішне від інших, намагаючись збагатити палітру життя. Один дивується і мріє, а інший - залишається байдужим. Це чорні скриньки позасвідомого.

Якщо позасвідоме ставить перед суспільством загальне колективне бажання вижити, то перед окремою людиною стоїть завдання вкрай приватне (своя шкіра дорожча!). Всі психологічні та психічні ситуації і нюанси пов'язані з позасвідомим. Зробити свій внесок у виконання загального завдання, зіграти свою роль в руслі єдиного цілого – мріє майже кожна особистість. Її філософські роздуми спрямовують на праведні шляхи. Тут єдине і головне гасло: не роби другому того, чого не бажаєш сам! Яким чином це забезпечується, що таке наша свідомість та позасвідоме в цьому процесі? Як керує природа узгоджену та безпомилкову дію множини окремо взятих «Я»? Здається, це знає тільки позасвідоме. Надія, що воно незабаром «схаменеться» і поверне людство до розуму – така ж підсвідома, як і саме «позасвідоме»! Недарма говорять, що надія помирає останню!

Першим, хто звернув ґрунтовну наукову увагу на позасвідоме, був австрійський психіатр Зігмунд Фрейд, він - родоначальник психоаналізу. В його теорії позасвідомого виокремлено три поняття:

Я (Его) – особистість людини, яка усвідомлюється як «Я», одна з форм свідомості;

Над-Я (Супер – Его) – моральні принципи особистості;

Воно (Ід) – власне позасвідоме.

Практично у всіх теоріях, позасвідоме знаходиться за межами свідомого розуміння дійсності.

Свідоме та позасвідоме живуть в людині за принципом «надане, але не забезпечене». Закладене у позасвідомому, не обов'язково повинне бути залученим. Наші бажання природою підкріплені всіма необхідними властивостями, фізичними та психічними, для того щоб їх реалізувати. Але ці властивості вимагають розвитку, значної роботи, психологічних зусиль для того, щоб досягати бажаного. Позасвідоме нам у цьому процесі не допомагає, оскільки воно приховане для нас і виходить на поверхню у виключних особистостей (Месмер, Мессінг, Ванга), або у виключних обставинах (відомі випадки, коли слабка жінка ламає сталеві прутки, рятуючи дитину).

Ступінь реалізації, наповнення бажання, як свідомого, так і позасвідомого коливається, чим більше ми розвинуті, чим більший внесок ми можемо привнести у розвиток загального, тим значніше задоволення від життя. Наше позасвідоме буде нам акомпанувати. Саме у цьому міститься ще одна геніальна задумка природи, яку можна розкрити тільки пізнаючи позасвідоме, через осягнення предмету, ми одержуємо більше задоволення від віддачі від нас зовні. Отримати певну долю задоволень для себе, ніколи не буде достатньо для повного почуття радості, як і ємного задоволення від життя.

В якості прикладу - релігія. Можна сказати, що всі підрозподіли релігії, за звичай, християнство, буддизм, іслам, іудаїзм, а також існуючі всередині християнства розподіли – православ'є, католицизм, протестантизм, подальший розподіл всередині кожної віри, таких як секти і т. інше – є розподілами на одному і тому ж рівні. Необхідно зрозуміти, що окрім цих розподілів існують класифікації за різними рівнями: є християнство одного рівня розуміння та відчуття, і є християнство іншого рівня розуміння та відчуття. Так точно і у відношенні до свідомого чи позасвідомого. Природньо, виникає питання, якщо в людині все задане, закладане у позасвідомому, і залишається тільки втілювати у життя – чому так складно це зробити? Причин безліч, ось лише декілька:

а) свідоме та позасвідоме не переплітаються, неможливо у першому розрізнити мотиви вчинків та бажань, на які штовхає нас друге;

б) нестача знань про механізми функціонування свідомого, підсвідомого та позасвідомого;

в) недообізнанність, застарілі уяви на природу, функції та специфіку вказаних явищ.

Четвертий прошарок свідомості – надсвідоме, представляє психо-генетичні інтереси роду. Проявляється у самих різноманітних формах, таких як – різні соціально-етнічні спільноти (рід, сім'я, етнос, народність, нація), цивілізація, глобалізація, нова раціональність. Сімейне надсвідоме базується на усвідомленні себе як представника не тільки виду, але й родів людських, перш за все, як нащадка своїх прямих попередників та продовжувача родових коренів, традицій.

Сім'я об'єднує близьких родичів, є репродуктивною основою суспільства. Усвідомлюючи це, ми заводимо сім'ю, відтворюємо необхідну для збереження генофонду кількість нащадків, знаходимо засоби для життя. Ми не тільки зберігаємо пам'ять про наших предків, ми бережемо традиції свого народу, щоб гідно виховувати дітей і себе, підтримувати нормальні подружні відносини, доглядати за дітьми, батьками, один за одним. Отже, через означену форму надсвідомого з'являються перші ознаки розуміння Батьківщини та здійснюється невидимий зв'язок предків через теперішнє покоління з потомками. Ланцюг цінується надійними ланками!

Сімейні відносини почали формуватися ще у період родових общин і розвивалися на протязі тисячоліть. Саме сім'ї у всіх країнах світу надане право присвоювати новій людині її FID – родову ідентифікацію, складену з родової спадщини його персонального імені та по-батькові. Під цим найменуванням людина живе у суспільстві, поза суспільства вона ніхто, ми сторонемося тих, про яких кажуть: «ні роду, ні імені». За допомогою дружби своєї сім'ї з іншими благополучними сім'ями, людина засвоює різні ступені суспільної інтеграції та набуває досвіду до відповідної надіндивідуальної самоорганізації.

Крім того, деякі особливості надсвідомого базуються на усвідомленні себе як члена субетнічної групи, народності, яку об'єднує приналежність до певної національності, що має

генетичні особливості (колір шкіри, розріз очей, риси характеру, тощо), а також звичаї, традиції, культуру, історію, релігію та інш. Через цю форму надсвідомого ми усвідомлюємо себе українцями, росіянами, поляками, німцями. Культивується ідентичність, на побутовому рівні (мова, говір, фольклор, одяг, звичаї, обряди тощо). Часто «містечковий» патріотизм використовується різного роду етнічними екстремістами та націоналістами у спекулятивних та політичних цілях, шляхом пропаганди загрози територіальної цілісності чи закликів до демографічної уособленості національних регіонів.

Крім того, кожен усвідомлює себе як жителя певної географічної місцевості – села, міста, області. Ця обставина слугує першоосновою національної самосвідомості, патріотизму місцевого значення. Частіше всього культивується на побутовому, інколи на пропагандистському рівні. Очевидно, що через цю форму надсвідомості ми повинні підтримувати та прикрашати своє житло, вулицю, парки, вибудовувати гарні стосунки з сусідами, односельцями, тощо. Завжди бажано кожній громаді «тримати обличчя», цінувати свою репутацію.

Близьким до цієї форми усвідомлення є приналежність себе до якогось етносу, нації, «нації за громадянства». Через це усвідомлення, прояви якого прийнято іменувати громадянським патріотизмом, ми усвідомлюємо себе як історичну етнічність - складову різних племен та народів у процесі формування території заселення, з метою укріплення економічних стосунків на основі спільного ринку, використання єдиної мови, загальної для більшості культури поведінки та цінностей. На цій підставі формується усвідомлення себе як одиниці загальної культурологічної громади, вибудовується почуття захищеності, приналежності до єдиного народу, до сучасної цивілізації (європейської, китайської, ісламської, американської), що неформально об'єднують низку суперетносів на підставі загальних расово-національних, територіальних, релігійних особливостей. Все це призводить до формування надсвідомих гуманістичних уявлень, що базуються на антропоцентризмі, на усвідомленні причетності до всього людства взагалі та до теперішнього покоління особливо. Ми усвідомлюємо себе членами єдиного планетарного товариства, цивілізаційної цілісності, яка сформувалася на планеті Земля. Прийнято вважати, що цивілізації розвиваються в іоносферному просторі в сторону досконалості.

Проте, цю позитивну думку, на сучасному рівні знань, поділити важко, цивілізації виникали і зникали, знання втрачались і відновлювались, прогрес змінювався стагнацією і регресом, такою є сумна істина людського існування на Землі, такою, на жаль, є і моя релятивістська позиція щодо суспільного розвитку.

Проте, я щиро вірю в можливість позитивних змін і вважаю, що кожний історичний період, має право на свій шанс вибороти для своїх народів пристойне життя. У нас з дитинства формується здатність відрізнити «позитивне» від «негативного», тобто ноосферний та «негасферний» напрямок розвитку. Оптимізм притаманний, перш за все, екологам, «зеленим», тим у кого сильно розвинений біосфероцентризм. Побажаймо їм всіляких досягнень в їх благородних намірах!

Зрілість індивідуальної свідомості вимірюється усвідомленням людиною сенсу життя, свого суспільного призначення. Відповідно загально прийнятій етимології цього слова, поняття «людина» означає «доцільний». Доцільність є її головною функцією, без мети, без сенсу людина втрачає це звання. Сенс кожного окремого індивіда, слід вважати осмисленням прагнення до досконалості через позитивний гармонійний розвиток, який стає розумною метою життя, тобто формування нової збалансованої раціональності. Що таке «нова раціональність»? Це, коли людина думає, навіть коли вона не думає. Бажано було б спростувати думку геніального лікаря і письменника А. П. Чехова, що, мовляв, «справа не в оптимізмі чи песимізмі, а у тому, що із ста людей, дев'яносто дев'ять -- не мають розуму». Та чи вдасться?!

В силу пізнання людського менталітету, в першу чергу, розуміння особливостей індивідуальної та суспільної свідомості, а також сенсу та доцільності людського життя, вчені повинні намагатися надати суспільству можливість зрозуміти і направити не тільки

індивідуальний та суспільний розвиток так, щоб він співпадав з направленістю природи та об'єктивними законами її існування, але й потребу здійснювати постійну корекцію громадських дій, як і своєї щоденної поведінки на протязі всього життєвого шляху.

Іншими словами, життя дається людині лише один раз і прожити його треба так, щоб не було тяжко і хворобливо за марно прожиті роки, щоб не докучав позор дрібязкових кривд за марно розтринькане минуле, щоб, вмираючи, міг з гідністю сказати близьким і оточуючим, що він прожив життя не марно, а чесно виконав визначене долею призначення. Вибачте за невірний, але влучний плагіат, думка йшла за матрицею слів героя книги Миколи Островського.

Складна система індивідуальної свідомості людини уявляється як двоїста і для такого погляду є обґрунтовані підстави. В кожній людині живуть дві істоти: одна – істота, що охоплює мінеральний, рослинний, тваринний і людський «просторово-часовий» світ, і друга – істота духовного світу, світу нової раціональності. Перша належить минулому, друга – майбутньому. Минуле з майбутнім перебувають у вічній боротьбі у вічному конфлікті. Перше відноситься до світу форм, друге – до світу ідей. Можна сказати без всякого перебільшення, що свідомість людини є полем боротьби минулого з майбутнім.

Свідомість людини – складна комбінація. Щоб всі голоси, які в ній лунають, могли об'єднатися в один узгоджений хор - потребується докладати чималих зусиль і професійних знань. Чим більш досконально людина працює над собою, внутрішньо розвивається, тим яскравіше вона починає відчувати різні сторони своєї свідомості, і тим сильнішою вона відчуває себе, зростає бажання відчувати життєві принади все більше і глибинніше. Людина випереджає себе, і в той же час, починає лінуватись, задовольнятися однією уявою, уникаючи марудних пошуків спроб здійснення. Вона втрачає енергію, і може не бачити, що одержує речі, діаметрально протилежні тому, до чого нещодавно, прагнула.

Першим, хто ґрунтовно намагався структурувати свідомість, був В.М. Бехтерев. Він писав, що незалежно від ступеня усвідомлення психічних процесів, розрізняють ще ступінь свідомості за змістом, тобто за наявністю у сфері свідомості тих чи інших уявлень. Доцільно у цьому випадку говорити про спеціальні види свідомості. Елементарною формою свідомості треба визнати той стан, коли не напрацьовано жодного більш-менш чіткого уявлення, ще існує лише неясне, безвідносне відчуття власного існування. Більш складною є форма, коли у ній присутні різні уявлення. Наприклад, наявність однієї групи уявлень про Я, як суб'єкта на відміну від не-Я, як об'єкта, тобто, коли формується самосвідомість. Наступною за складністю формою свідомості є усвідомлення простору, це коли людина здатна створювати просторові уявлення відносно навколишнього світу. На підставі цих уявлень людина одержує можливість орієнтуватися в просторі. Більш складною є форма свідомості, коли людина схоплює певну послідовність зовнішніх подій, завдяки чому напрацьовується свідомість часу. Подальшою за складністю формою свідомості є такий стан, коли в його сферу введені уяви про власну особистість, тобто, уяви про інтимне ядро особистості. З цією формою пов'язані також і перші прояви волі суб'єкта. Нарешті, вищою формою свідомості слід визнати стан, коли людина володіє здатністю доволіно вводити в сферу свідомості раніше набуті уявлення і разом з тим, давати собі звіт про зміни, що відбуваються в її свідомості. Іншими словами, аналізувати ті психічні процеси, які відбуваються у свідомості. В дзен-буддизмі такий стан свідомості називається – сатторі.

Проведений аналіз дозволяє зробити висновок, що свідомість – багатоаспектне явище, яке має горизонтальну (форми чи види свідомості) і вертикальну (свідоме, підсвідоме, позасвідоме і надсвідоме) структури. Даний підхід дозволяє створювати певні моделі для сприйняття оточуючої дійсності, які в свою чергу, не статичні, а змінюються відповідно ступіня розвитку людини, переосмислення нею попереднього досвіду і його узагальнення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бехтерев В. М. Избранные работы по социальной психологии. М., Наука, 1994, - 400 с.
2. Ефремов И. А. Час быка. М., Аст Terra, 2001.

© Шабанов Михайло Олександрович

3. Кон И. С. Открытие «Я» М., Политиздат, 1978. 367 с

4. Кондрашин И. И. Диалектика материи: Систем. подход к основам философии. М. Б. и, 1996, 218 с.

5. Мерфи Дж. Сила вашего подсознания. Изд. 5-е. – Ростов н/Д: изд-во «Феникс», 2004.- 352 с.

6. Симонов П. В. Лекции о работе головного мозга. Потребностно-информационная теория высшей нервной деятельности. М.: Наука, 2001. 96с.

7. Спиркин А. Г. Сознание и самосознание. М., Политиздат, 1972 – 303 с.

8. Успенский П. Д. Новая модель Вселенной: Пер. с англ. – СПб: Изд-во Чернышева, 1993, - с.560.

9. Толстой Л. Н. Дневники 1895-1910//Собр. Соч: В 22 т.- М.: Художественная литература. 1985. –Т. 22 – 555 с.

10. Цибра Н. Ф. Самоутверждение личности. Социально – философский анализ. Киев – Одесса, Вища школа, 1989.

11. Чехов А. П. Дневник успеха. Полное собрание сочинений в 30-ти томах. Том 17. Дневники. М., «Наука», 1987.

Шабанов Михайло Олександрович - кандидат політичних наук, старший викладач кафедри політології, Інститут соціальних наук, Одеський національний університет ім. І. І. Мечнікова.

УДК 323:352.001.76(477)

МІСЬКИЙ ПОЛІТИЧНИЙ РЕЖИМ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ЗМІН

Місто утворює складний конгломерат-вимір соціально-політичних та соціально-економічних тенденцій. Сучасна держава визначає тільки загальні обриси його існування. Структура міського політичного режиму є достатньо складною та багатомірною. Вона визначається співвідношенням істеблішменту міста та опозиційних до нього сил та впливів. Унікальний простір міського політичного режиму створюється шляхом конституювання міської влади, що має або централізований, або дискретний характер. Відносна свобода та автономія суб'єктів політичного та економічного інтересів - виключна прерогатива міста на всіх етапах його становлення та власне у всіх основних варіаціях.

Ключові слова: міський політичний режим, політична влада, еліта, коаліція, легітимність

ГОРОДСКОЙ ПОЛИТИЧЕСКИЙ РЕЖИМ В КОНТЕКСТЕ СОВРЕМЕННЫХ ЦИВИЛИЗАЦИОННЫХ ИЗМЕНЕНИЙ

Город представляет собой сложный конгломерат-измерение социально-политических и социально-экономических тенденций. Современное государство определяет только общие очертания его существования. Структура городского политического режима является достаточно сложной и многомерной. Она определяется соотношением истеблишмента города и оппозиционных к нему сил и влияний. Уникальное пространство городского политического режима создается путем конституирования городской власти, которая имеет либо централизованный, либо дискретный характер. Относительная свобода и самостоятельность субъектов политических и экономических интересов является прерогативой города на всех этапах его формирования и фактически во всех вариантах.

Ключевые слова: городской политический режим, политическая власть, элита, коалиция, легитимность, политическая коррупция.